

Vzpomínání

Charta 77 třicet let poté

Tento esej by měl načrtnout obrysy vzpomínání na výročí Charty 77. Zaměří se zejména na oslavy v roce 2007 a následujících letech,¹ přičemž představeny budou postoje vysokých státních činitelů, činnost organizací napojených na stát i nevládních a některých signatářů. Text lze chápat i jako drobný příspěvek k analýze politiky dějin po roce 1989.² Připomínání výročí Charty 77 v posledních letech neprobíhalo plně v režii státních institucí a ústavních představitelů, jak je tomu například u oslav konce války. Naopak se zdá, že politická reprezentace se do jeho oslavy zapojuje stále méně. Tato situace v něčem připomíná, i když s menší účastí veřejnosti, výročí 17. listopadu. Časté byly v této souvislosti i poukazy na to, že počet signatářů Charty 77 v nejvyšších politických patrech poměrně rychle klesá. *S každou vlnou radikalismu, hledajícího viníky (dnes opožděně statečného antikomunismu), většina disidentů postupně z hlavního pelotonu politiky odpadávala*, psal Petr Pithart v roce 2007.³ Na druhou stranu to vypadá, že minimálně v minulých letech neztrácela Charta 77 na zájmu v zahraničí. Vedle ohlasu v podobě čínské Charty 08,

kteřá bude ještě zmíněna, v roce 2007 „přáli“ Chartě 77 k výročí například také ministr zahraničí Spolkové republiky Německo Frank-Walter Steinmeier nebo prezident Rakouské republiky Heinz Fischer.⁴ V roce 2012 slavnostní setkání pozdravil přes bývalou ministryni zahraničí USA Albrightovou i prezident Barack Obama nebo dalajláma.⁵

Vzpomínání na Chartu 77 v první řadě sloužilo k připomínání útluhu za minulého režimu a na role opozice vůči němu. Toto sdělení je samozřejmě explicitně či implicitně přítomné prakticky vždy, když se o této iniciativě mluví. Role Charty v příbězích, které si o minulosti vyprávíme, však není jednoznačná. Historik Michal Kopeček s přihlédnutím k Polsku tvrdí, že v České republice po roce 1989 existují dvě hlavní interpretační roviny dědictví disentu a opozice.⁶ První, kterou nazývá liberálně-republikánskou, považuje spolupráci různých proudů uvnitř disentu a důraz na lidská práva za základ funkční opozice vůči komunistickému režimu. Zde hraje Charta 77 klíčovou roli jako platforma, která takovou spolupráci umožnila. „Kulatý stůl“ z roku 1989 je pak vyvrcholením tohoto snažení.

V podobném duchu se nesly celé oslavy třiceti let od založení Charty 77 v Pražské křižovatce.⁷ K tomuto výročí napsal Petr Pithart výše citovaný text, ve kterém také stojí, že *Charta byla v celém sovětském bloku ojedinelá tím, že nebyla jen náhlým vzepětím, kampaní s krátkým dechem, že přes všechnu vnitřní rozrůzněnost, vnitřní spory a krize vydržela celých třináct let. Tak dlouho, až kolem ní koncem osmdesátých let začaly vznikat jiné disidentské a [...] občanské iniciativy, které se nabourávaly do ztrouchnivělé stodoly moci*.⁸ Podobnou interpretaci nabízela i reportáž *Události České televize* o pět let později. Charta pomohla změnit životy všem lidem v komunistickém Československu, jak v ní řekl redaktor Ivan Lukáš.⁹ I když to podle signatáře Miloše Rejchrtu nebyla Charta, která přímo porazila režim, můžeme jí vděčit za to, že česká demokracie nevypadá jako ta běloruská či že neskončila v krvi jako ta rumunská. *Konstruktivní dialog u kulatého stolu ano, msta v žádném případě*.¹⁰

Druhou interpretační rovinu nazývá Kopeček konzervativně-neoliberální. Ta nepopírá konsenzuální charakter chartistické opozice, nepřisuzuje

1 Vzhledem k tomu, že výročí Charty 77 se připomíná nejen na začátku roku, ale i v den smrti Jana Patočky, nezahrnu do tohoto textu čtyřicáté výročí. Chartě 77 v nejnovějších pořadech České televize se ve svém článku věnuje i Václav Sixta, viz SIXTA, Václav: Výročí Charty 77 v televizním vysílání. Sledování televize jako tvůrčí činnost. *Paměť a dějiny*, 2017, č. 1., s. 124–128.

2 Ke genezi politických pamětí po roce 1989 viz GJURIČOVÁ, Adéla et al.: *Rozdělení minulostí. Vytváření politických identit v České republice po roce 1989*. ÚSD AV ČR, Praha 2012.

3 PITHART, Petr: Charta 77 po třiceti letech. *Lidové noviny*, 5. 1. 2007.

4 Viz například Steinmeier ocenil chartisty (šifra zr). *Právo*, 6. 1. 2007 a Rakouský prezident přijal Kohouta (šifra vs). *24 hodin*, 23. 1. 2007.

5 Charta 77 slavila 35 let od vzniku a uctila Havla, *Aktuálně.cz*, 6. 1. 2012, <https://zpravy.aktualne.cz/regiony/praha/charta-77-slavila-35-let-od-vzniku-a-uctila-havla/r~i:article:727942/> (citováno k 6. 3. 2017).

6 KOPEČEK, Michal: From the Politics of History to Memory as Political Language. *Forum Cultures of History*, <http://www.cultures-of-history.uni-jena.de/debates/czech-republic/from-the-politics-of-history-to-memory-as-political-language> (citováno k 6. 3. 2017).

7 HRADÍLEK, Ludvík: Mejdanem v chrámu oslavila Charta třicátiny. *Aktuálně.cz*, 14. 3. 2007, <https://zpravy.aktualne.cz/domaci/mejdanem-v-chramu-oslavila-charta-tricatiny/r~i:article:378456/> (citováno k 6. 3. 2017).

8 PITHART, Petr: *Charta 77 po třiceti letech*.

9 35 let Charty 77, *Události*, 00:25:46, 2. 1. 2012.

10 REJCHRT, Miloš: Nevypadá to tu jako v Bělorusku. I díky Chartě. *Lidové noviny*, 8. 1. 2007.

však hlavní roli opozičním elitám, ale lidu, národu. Charta 77 podle této interpretace nemá centrální úlohu, která zde náleží obětem politických procesů z padesátých let¹¹ a protikomunistickému odboji. Ětos tohoto proudu je mnohem více založen na antikomunismu a antitotalitarismu. S konzervativním obratem na české pravici ze začátku tisíciletí se tato interpretační rovina dostává stále více do popředí. Zatímco chartisté spíše konzervativně pravicových názorů tento obrat prosazují, liberálně či levicově smýšlející signatáři Charty 77 nikoliv. Dobrým příkladem je debata o ustanovení Ústavu paměti národa, jejíž podstatná část se odehrála během roku 2007. Tehdejší ministr pro evropské záležitosti za ODS Alexandr Vondra slíbil při příležitosti oslavy výročí Charty v Pražské křižovatce jeho zřízení a ústav o pár měsíců později jako ÚSTR skutečně vznikl.¹² To se však neodehrálo beze sporu o to, jestli ti chartisté, kteří byli dříve v komunistické straně, mají mít do této instituce přístup, jestli jsou součástí *paměti národa*. Signatář Charty a poslanec za ČSSD František Bublan k tomu napsal: *Jsem dalek toho, abych šmahem odsoudil všechny bývalé členy a voliče KSČ, včetně špičkových historiků dneška, kteří kdysi byli členy komunistické strany. Paměť národa, tedy plastické svědectví o včerejšku, se totiž neskládá pouze z názorů robespierrů-*

*ských urychlovačů demokracie.*¹³ Podle zákona těsně schváleného tehdejší středopravicovou vládou tak například do Rady ÚSTR nemohl být zvolen navržený historik Ján Mlynárik.¹⁴ Rozdílné názorové pozice, které se projeví i v následujících debatách o ústavu, dobře ilustruje také spor z roku 2014 o udělení čestného občanství Prahy 2 Františku Krieglovi, který byl v únoru 1948 zástupcem velitele Lidových milicí a následně náměstkem ministra zdravotnictví v Gottwaldově vládě, který ale později jako jediný v srpnu 1968 odmítl podepsat tzv. Moskevský protokol a je po něm pojmenována i cena Nadace Charty 77. Místní starostka za ODS Jana Černochová byla ostře proti, neboť podle ní má Kriegel z padesátých let *krv na rukou*.¹⁵

Častá je však také snaha aktualizovat význam Charty 77 a upozorňovat v jejím duchu na současné problémy. Podobně jako není jednotná interpretace role Charty za státního socialismu, jsou velmi rozmanité i směry, jakými se tato iniciativa aktualizuje. Nejpříměji na ni navazuje nejspíše kritika porušování lidských práv za nového režimu, ať již například v souvislosti s česko-romským soužitím nebo problémy v policii a justici.¹⁶ Profesor František Janouch připomněl na oslavě třicátého výročí Charty 77 v Pražské křižovatce kauzu podle něj nespravedlivě stíhaného Yekty

Uzunoglou, kterou viděl jako špičku ledovce: *Kolik podobných lidských tragédií je skryto pod hladinou, nevím. Asi to neví nikdo. Ale zcela určitě jich není málo. My, občané této země, chartisté i nechartisté, prostě všichni, za ně neseeme svůj díl občanské odpovědnosti.*¹⁷ Podobně s jeho jménem spojená Nadace Charty 77 ocenila Cenou Františka Kriegla různé iniciativy jako například Autonomní sociální centrum Klinika, Činoherák Ústí nebo dříve aktivisty zajímající se o diskriminaci Romů, jako je Kumar Vishwanathan nebo Jakub Polák.¹⁸

Zvláštním příkladem jsou pak apely na dodržování lidských práv v zahraničí, jež mohly svým důrazem na boj proti komunismu v zahraničí sjednotit i ty, kteří mají na současnou situaci v České republice rozdílné názory. Jedním z hlavních sdělení setkání chartistů v roce 2007 byla slova Václava Havla o tom, aby ekonomické zájmy v zahraničí nebyly upřednostňovány před lidskými právy.¹⁹ Vedle toho existují zahraniční iniciativy, které na Chartu přímo navazují. V některých případech jsou poměrně silně medializované, v jiných spíše pozapomenuté jako britská Charta 88, která patrně hůř zapadala do narativů, jejichž součástí je Charta 77.²⁰ Do první skupiny patří například běloruská Charta 97²¹ nebo čínská iniciativa Charta 08, vyzývající k dodržování lidských

11 K paměti politických vězňů viz i MAYER, Françoise: *Češi a jejich komunismus: Paměť a politická identita*. Argo, Praha 2009, s. 166nn.

12 Chartě 77 je třicet, signatáři vzpomínali na Jana Patočku (šifra ost). *Idnes*, 13. 3. 2007, http://zpravy.idnes.cz/charte-77-je-tricet-signatari-vzpominali-na-jana-patocku-pif/domaci.aspx?c=A070313_195713_domaci_ost (citováno k 6. 3. 2017).

13 BUBLAN, František: Tohle je souboj o paměť národa. *Hospodářské noviny*, 21. 3. 2007.

14 Klaus navrhl Kavalírovou do ústavu o totalitě (ČTK). *Hospodářské noviny*, 5. 9. 2007.

15 JAHN, Oliver: V Moskvě odmítl. Komunistka Kriegel přesto nebude čestným občanem. *Echo24.cz*, 8. 8. 2014, <http://echo24.cz/a/iYFrE/v-moskve-odmitl-komunistka-kriegel-presto-nejbude-cestnym-obcanem> (citováno k 6. 3. 2017).

16 Mimo níže zmíněné kauzy viz například i Jsme znepokojeni nad vyšetřováním „Akce Fénix“. *Britské listy*, 1. 6. 2015, <http://blisty.cz/art/77622.html> (citováno k 6. 3. 2017).

17 Projev prof. Františka Janoucha k 30. výročí Charty 77. *IForum*, 13. 3. 2007, <http://iforum.cuni.cz/IFORUM-3750.html> (citováno k 6. 3. 2017).

18 Nadace Konto Bariéry, Cena Františka Kriegla, <http://www.kontobariery.cz/Projekty/Ceny/Cena-Frantiska-Kriegla.aspx> (citováno k 6. 3. 2017).

19 HRADILEK, Ludvík: *Mejdanem v chrámu oslavila Charta třicátiny*.

20 Šlo o iniciativu převážně levicových a liberálních intelektuálů, kteří tak reagovali na vládu Margaret Thatcherové, kritizovali absenci klasické psané ústavy a požadovali reformu volebního zákona. Mezi prvními signatáři bylo 348 britských osobností a nakonec

práv a funkčnímu právnímu státu v Čínské lidové republice.²² Z dnešního pohledu může možná překvapivě vyníkat iniciativa senátora Alexandra Vondry z roku 2010, která měla podpořit nominaci signatáře Charty o8 Liou Siao-poa na Nobelovu cenu míru. Vedle mnoha signatářů Charty 77 se k ní připojili i dva místopředsedové Poslanecké sněmovny, Lucie Talmanová (ODS) a Lubomír Zaorálek (ČSSD), a tři místopředsedové Senátu: Petr Pithart (KDU-ČSL), Alena Gajdůšková a Milan Štěch (oba ČSSD).²³ Tuto iniciativu podpořila například i organizace Člověk v tísni.²⁴

Upozorňování na porušování lidských práv však jistě není jediným způsobem, jak chápat význam dědicství Charty 77 pro současnost. V roce 2007 vyzvali například mnozí signatáři ke vstupu do politických stran. Jednu z hlavních příčin naší současné politické situace vidíme v nedostatečném počtu členů zdejších politických stran, napsali Ivan Klíma, Pavel Rychetský, Milan Uhde, Petr Uhl a další.²⁵ Podobně jako byla Charta 77

projekt lidí rozdílných názorů již na svém počátku, názorové rozpětí bylo logicky široké i po revoluci. Pro Alexandra Vondru tak ODS navazovala na Chartu svým zápasem proti byrokratické reglementaci.²⁶ Samotný titul „signatář Charty 77“ se často v médiích uvádí před jména osobností, které ji podepsaly, a může tak legitimizovat i velmi různorodé aktivity, jako byl například boj proti církevním restitucím.²⁷ To platí i o bouřlivé debatě o imigraci. Někteří signatáři považují organizace, které uprchlíků pomáhají, za pokračovatele étosu lidských práv a Charty 77,²⁸ jiní mají názor naprosto opačný.²⁹

Třetí možností je pak kritika Charty 77, jejich představitelů nebo jejího významu. Tímto způsobem lze interpretovat vyjádření expozidenta Václava Klause z roku 2002, kdy uvedl, že disidentské a další nekonformní iniciativy v komunistických zemích měly na pád komunismu vliv relativně okrajový, neboť komunismus zkolaboval, jinak řečeno nebyl poražen.“ Někteří aktivisté českého disentu Václav Klaus přímo

kritizoval, neboť podle něj transformaci komunistického systému v normální společnost příliš nepomohli. Dávali tím najevo, že jim nezáleželo ani tak na svobodě pro všechny, jako na prosazení své představy o fungování společnosti a o zajištění svého místa v ní.³⁰ Někteří signatáři, například Jiřina Šiklová, tyto názory kritizovali i v roce 2007,³¹ kdy už Václav Klaus k Chartě 77 důsledně mlčel. Ke kritice prezidenta se tehdy ve svém textu o Chartě připojil i tehdejší děkan Filozofické fakulty UK Michal Stehlík: *Polistopadová politická reprezentace disponující reálnou mocí se ve svých pragmatických krocích nezdržovala nějakými neuchopitelnými a nepočitatelnými morálními a ideovými zbytečnostmi. [...] Rovnou přisedala na novou společenskou dohodu, nyní ve smyslu „my vám dnes zajistíme určitý životní standard a vy se nebudete ptát, co vás to bude stát zítra“. Tento nevy-slovený konstrukt je mimo jiné dílem i těch, kteří dnes z hřebenu Hradčan moudře promlouvají o studené občanské válce.*³² Otevřená kritika, jak jsme ji viděli u Václava Klause v roce 2002,

ji celkem podepsalo přibližně 85 000 lidí, mimo jiné Harold Pinter, John Cleese, Salman Rushdie, Judi Denchová nebo Stuart Hall. Text Charty 88 je dostupný na Alameda Public Affairs Forum, Charter 88, alamedapublicaffairsforum.org/Charter88.pdf (citováno k 6. 3. 2017).

- 21 Text Charty 97 na Lukašenkovi vězni, Charta 97, <http://lukasenkovivezni.blogspot.cz/p/charta-97.html> (citováno k 6. 3. 2017).
- 22 Text Charty o8 na Politica China, Charter o8, http://www.politica-china.org/imxd/noticias/doc/1231502360charter_o8_English.pdf (citováno k 6. 3. 2017).
- 23 Alexandr Vondra.cz, Senátor Vondra stojí za nominací čínského disidenta na Nobelovu cenu míru, <http://www.alexandrondra.cz/senator-vondra-stoji-za-nominaci-cinskeho-disidenta-na-nobelovu-cenu-miru> (citováno k 6. 3. 2017).
- 24 Člověk v tísni.cz, Člověk v tísni požaduje propuštění čínského disidenta Liou Siao-po, <https://www.clovekvtisni.cz/cs/clanky/clovek-v-tisni-pozaduje-propusteni-cinskeho-disidenta-liou-siao-po?src=112> (citováno k 6. 3. 2017).
- 25 RYCHETSKÝ, Pavel - KLÍMA, Pavel - UHDE, Milan a další: Česko potřebuje novou generaci politiků. *Lidové noviny*, 8. 1. 2007.
- 26 ŠUSTROVÁ, Petruška: Co spojuje Chartu 77 a ODS. Rozhovor s Alexandrem Vondrou. *Lidové noviny*, 12. 1. 2007, http://www.lidovky.cz/co-spojue-chartu-77-a-ods-08a-/zpravy-domov.aspx?c=A070112_105517_ln_rozhovory_fho (citováno k 6. 3. 2017).
- 27 Jako příklad uveďme „signatářku Charty 77“ Lenku Procházkovou, která protestovala proti církevním restitucím a následně kandidovala do Senátu, viz blíže: Signatářka Charty 77 Procházková vyzývá k podpoře komunisty Dolejše. *Novinky*, 19. 10. 2012, <https://www.novinky.cz/domaci/282076-signatarka-charty-77-prochazkova-vyzyva-k-podpore-komunisty-dolejse.html> (citováno k 6. 3. 2017).
- 28 POSPÍCHAL, Petr: Všichni se rodí sobě rovni. *Deník Referendum*, 8. 2. 2016, <http://denikreferendum.cz/clanek/22247-vsichni-se-rod-i-sobe-rovni> (citováno k 6. 3. 2017).
- 29 DITTRICH, Miroslav: Jan Petránek: Uprchlíká vlna je geniální útok na Evropu. Takový dobře organizovaný trojský kůň. *ČRo Dvojka*, 22. 10. 2015, http://www.rozhlas.cz/dvojka/jaktovidi/_zprava/jan-petranek-uprchlicka-vlna-je-genialni-utok-na-evropu-takovy-dobre-organizovany-trojsky-kun--1546236 (citováno k 6. 3. 2017).
- 30 KLAUS, Václav: Odpověď na otázku LN: Přispěla Charta 77 k pádu komunismu u nás? *Lidové noviny*, 14. 1. 2002, <http://www.klaus.cz/clanky/2172> (citováno k 6. 3. 2017).
- 31 ŠIKLOVÁ, Jiřina: Nic, co je cenné, nebývá zadarmo. *Hospodářské noviny*, 2. 1. 2007.
- 32 STEHLÍK, Michal: Charta 77 třicetiletá: pořád se máme co učit. *Mladá fronta Dnes*, 5. 1. 2007.

ale není tak častá, zřejmě mnohem účinnější strategií se stalo mlčení.

Rozdílné názory panovaly i uvnitř Charty samotné. Kritika mohla být vedena antielitářskou rétorikou nebo tvrzením, že Charta 77 byla příliš levicová.³³ Právě z těchto pozic kritizoval vedení Charty 77 bezmála o deset let později i kandidát do Senátu za ODS František Stárek. S ODS mají podle něj podobné názory především signatáři z regionů, jinak Charta *vypadala zvnějšku levicově. Protože většina jejich mluvčích a těch, kteří psali stanoviska, byli buď bývalí komunisti, nebo levičáci.*³⁴ Kritika může přejít až do ostrých osobních útoků. Příkladem může být text Jiřího Kostůra z deníku *Právo* v roce 2007 o Václavu Havlovi. *Je v podstatě lidské, že si nejprominentnější politický odpůrce demontovaného komunistického režimu přihřívá na svém zvolení porcičku osobnostní ješitnosti. Přihřívá si ji dodnes, neboť jeho prohlašování, že má legraci z neustálé každoroční kandidatury na Nobelovu cenu míru, je jen špatně maskovaná*

*touha o rozšíření sbírky zahraničních vyznamenání, napsal tehdy.*³⁵

Tyto tři roviny spolu logicky souvisejí a prolínají se. Kdo například chápe roli Charty 77 jako centrální pro opozici vůči komunistické diktatuře, ten se bude spíše zajímat o stav lidských práv v liberálně-demokratické České republice. Zdá se však, že s aktuálním vývojem v České republice, kdy se liberální jazyk stává spíše okrajovým (a naopak ten antiliberalní dominantním), bude i liberální výklad Charty 77 se svým důrazem na aktuální problémy, občanskou angažovat, společenskou kritiku a lidskoprávní tematiku spíše marginální. A nejde jen o dominanci konzervativně-neoliberálního výkladu na pravici, který staví do popředí spíše politické vězně než chartisty. Můžeme se domnívat, že vedle něj tu dnes sílí populistický proud (ať již orientovaný levicově, nebo technokraticky), pro který je Charta 77 na okraji zájmu. Ten se nepouští do kritiky Charty jako celku, nanejvýš jejich elit. Kritizuje

ale jak politiku liberálů po roce 1989, tak i ekonomickou transformaci spojenou s neoliberální pravici.

Je možné (ověření této hypotézy by však šlo daleko nad rámec tohoto textu), že zatímco po roce 1989 byly v českém veřejném prostoru dominantní narativy liberálů a konzervativní pravice, dnes se konsensus posouvá směrem k populismu a nacionálnímu i sociálnímu konzervatismu napříč politickým spektrem. Pak by se dědictví Charty 77 jednak smrskávalo do dílčích historek,³⁶ jako byla například honička Pavla Landovského s policisty, jednak by bylo dále odsouváno na okraj zájmu. S tím souvisí skutečnost, že tradiční antikomunistický jazyk se poslední dobou stává méně používaným a snad i méně použitelným pro současné politické zápasy. Na druhou stranu je lidskoprávní dědictví Charty 77 tak silné, že tento trend nebude nevratný, i když na ni budou třeba navazovat jiní aktéři s lehce odlišnou rétorikou.

Jakub Vrba

Dějepis na školách

Jak vypadá současné dějepisné vzdělávání? Otázka, která zajímá veřejnost, se stala i otázkou odborného výzkumu. Jaká jsou jejich úskalí a omezení, vysvětlují pracovníci Oddělení vzdělávání Ústavu pro studium totalitních režimů.

Vztah společnosti k minulosti je důležitým tématem veřejné diskuse a školní výuka je pro ni důležitým prostorem. Dějepis je jedním z oblíbených témat českého veřejného života a na rozdíl od odborných historických

problémů se k němu vyjadřuje široká skupina lidí. Buď proto, že každý dějepis absolvoval, nebo že ho absolvují jeho děti. Debata se vede především o výuce soudobých dějin, kde do ní vstupují ještě osobní vzpomínky.

Celosociální zájem o dějepis má své výhody: umožňuje veřejnou kontrolu, zdůrazňuje společenskou roli školního vyučování a práce učitelů jako rozhodujícího faktoru tvorby identity mladých lidí. Odvrácenou stranou je, že debata o dějepisě je často povrchní, založená na osobních dojmech a především na opakování

mýtů („učitelé neučí moderní dějiny“, „dějepis je biflování dat“, „děti nevědí, kdy byla sametová revoluce“). Tyto mýty jsou zhusta opakovány především v novinových článcích, ale reprodukují je i další aktéři debaty o dějepisném vyučování. Ví se však, co je obsahem dějepisě v terénu? Jak probíhají hodiny v 5419 českých základních a středních školách? Jak se dnes děti učí o minulosti?

Podívejme se na výzkumná data, která mají stav výuky soudobých dějin přiblížit. Dnes je k dispozici poměrně rozsáhlý soubor dat z různých

33 Ke kritice Charty 77 viz i UHL, Petr: Kritika Charty 77 zprava i zleva. *Právo*, 5. 1. 2007.

34 STÁREK, František: Multikulturalismus je jako socialismus, rozhovor pro časopis *Týden*, <http://www.cunasdosenatu.cz/news/page/2/> (citováno k 6. 3. 2017).

35 KOSTŮR, Jiří: Třicáté výročí Charty 77 „bezejmenným“ pohledem. *Právo*, 4. 1. 2007.

36 Tomu by mohla napovídat podoba vzpomínání na Chartu 77 v televizi v tomto roce, viz článek v tomto čísle SIXTA, Václav: *Výročí Charty 77 v televizním vysílání. Sledování televize jako tvůrčí činnost.*